

BADIY ASAR NOMLARI TARJIMASIDA LINGVISTIK MUAMMOLAR: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI QIYOSIY TAHLLILI

Abdullahayev O'lmasbek Xayrullaevich

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА НАЗВАНИЙ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Абдуллаев Улмасбек Хайруллаевич

Преподаватель Термезского государственного педагогического института

LINGUISTIC ISSUES IN THE TRANSLATION OF LITERARY TITLES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Abdullaev Ulmasbek Khayrullaevich

Teacher at Termez State Pedagogical Institute

Annotatsiya. Ushbu maqola badiiy asar nomlarini ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishdagi lingvistik muammolarni o'rGANISHGA bag'ishlangan. Asar nomlari tarjimasi jarayonida til strukturası, semantik ma'no qatlamlari va madaniy faktorlar katta ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida transkripsiya, so'zma-so'z tarjima, adaptatsiya va erkin tarjima usullarining samaradorligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: tarjima nazariyasi, badiiy asar nomlari, ingliz va o'zbek tillari, lingvistik muammolar, adaptatsiya, transkripsiya, so'zma-so'z tarjima.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению лингвистических проблем при переводе названий литературных произведений с английского на узбекский язык. В процессе перевода названий произведений важную роль играют структура языка, семантические слои и культурные факторы. Анализируется эффективность методов транскрипции, дословного перевода, адаптации и свободного перевода при переводе с английского на узбекский язык.

Ключевые слова: теория перевода, названия литературных произведений, английский и узбекский языки, лингвистические проблемы, адаптация, транскрипция, дословный перевод.

Annotation: This article is dedicated to studying linguistic issues in translating literary titles from English to Uzbek. In the process of translating literary titles, language structure, semantic layers, and cultural factors play a significant role. The effectiveness of transcription, literal translation, adaptation, and free translation methods is analyzed in the context of translating from English to Uzbek.

Key words: translation theory, literary titles, English and Uzbek languages, linguistic issues, adaptation, transcription, literal translation.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Badiiy adabiyot tarjimasida muallifning fikrlarini, asarning ruhini va badiiy qiymatini to'liq saqlab qolish juda muhim ahamiyatga ega. Tarjima

jarayonida asl matnning estetikasini, uning madaniy kontekstini va tilning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur. Badiiy matnni tarjima qilishda shunchaki so'zlar va grammatik strukturalarni to'g'ri

E-mail:
ulmasbekabdullaev2@gmail.com

Tel: +998 91 780 59 29

Orcid: 0009-0001-1242-7509

tarjima qilish kifoya qilmaydi, balki muallifning yaratgan obrazlari, tilning musiqasi, ritmi va so‘z tanlovi ham to‘g‘ri aks ettirilishi lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД/MATERIALS AND METHODS). Asar nomi esa, ayniqsa, tarjima qilinadigan matnning ajralmas qismi bo‘lib, uning maqsadi asarni o‘quvchiga tanishtirish va uni o‘ziga jalb qilishdir [1]. Nom badiiy matnning eshik qismidir va u o‘quvchining ilk taassurotini yaratadi. Asar nomi ko‘pincha o‘quvchini o‘ziga tortadigan, savol tug‘diradigan yoki sirli bir tasavvurni uyg‘otadigan xususiyatlarga ega bo‘ladi. Nomni tarjima qilishda uning asl ma‘nosini, badiiy qiymatini va konteksti saqlanib qolishi kerak [2], shuningdek, o‘quvchining yangi madaniyatga oid tasavvurlariga ham mos kelishi zarur.

Ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi strukturaviy, semantik hamda madaniy farqlar tarjimani yanada murakkablashtiradi. Strukturaviy farqlar so‘z tartibi, grammatik konstruktsiyalar va til tiziminining farqlaridan iborat bo‘lib, ular tarjimada mantiqiy bog‘lanish va yaxlitlikni saqlashda muhim rol o‘ynaydi. [3] Semantik farqlar esa, ayniqsa, badiiy matnlar uchun, so‘zlarning ma‘no qatlamlaridagi nozik tafovutlarni o‘z ichiga oladi. Badiiy matnlar ko‘pincha o‘zida chuqur ma‘naviy va tasavvurni uyg‘otuvchi elementlarni saqlaydi, shuning uchun har bir so‘zning nozik ma‘nosini tarjimada muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Madaniy farqlar esa eng ko‘zga ko‘ringan muammolardan biri bo‘lib, ular so‘zlar va iboralarning madaniy kontekstdagi ma‘nolaridagi farqlarni anglatadi. Masalan, ingliz tilidagi biror madaniy maxsus atama yoki adabiy obrazni o‘zbek tiliga tarjima qilishda uning ma‘no to‘liq aks ettirilishi uchun qo‘srimcha tushuntirishlar, ekvivalentlar yoki madaniy kontekstni hisobga olish zarur bo‘ladi.

Shu tarzda, badiiy adabiyot tarjimasida faqat so‘zlar emas, balki asarning butun badiiy tizimi, uning ruhini, madaniy va estetik o‘ziga xosliklarini to‘liq saqlab qolish kerak. [4] Bu jarayon o‘zar madaniy va lingvistik farqlarni o‘rganish, tarjimaning ingliz va o‘zbek tillaridagi o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi.

MUHOKAMA(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)
Badiiy asar nomlari til vositasi sifatida qisqa, aniq va ifodali bo‘lishi talab qilinadi. Ular quyidagi funksiyalarni bajaradi:

Identifikatsiya funksiyasi: Asarni boshqa adabiyotlardan ajratish. Bu funksiya asar nomining o‘ziga xosligi va tanib olish imkoniyatini ta‘minlaydi. Semantik funksiya: Asarning asosiy mazmuni yoki syujetini qisqacha ochib berish. Nomda mavjud bo‘lgan semantik ma‘lumotlar asarning mavzusi, xarakterlari yoki umumiy kayfiyatiga ishora qiladi.

Pragmatik funksiya: O‘quvchini qiziqtirish va uning asarga bo‘lgan e‘tiborini jalb qilish. Pragmatik jihat auditoriyaga qaratilgan bo‘lib, madaniy va estetik omillarni ham o‘z ichiga oladi. [5]

Badiiy asar nomlarini tarjima qilish jarayonida yuqorida keltirilgan funksiyalarni saqlab qolish muhimdir. Bu jarayonda tarjimon nafaqat lingvistik, balki madaniy va estetik xususiyatlarni ham inobatga olishi lozim. Ammo tillar o‘rtasidagi semantik va pragmatik tafovutlar ko‘pincha ushbu funksiyalarning to‘liq saqlanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi ko‘p ma‘noli yoki metaforik nomlar o‘zbek tiliga tarjima qilinayotganda o‘z semantik boyligini yo‘qotishi yoki o‘quvchilar uchun tushunarsiz bo‘lib qolishi ehtimoli mavjud. Shu sababli tarjimon kontekstual moslikni ta‘minlash uchun ijodkorlikni qo‘llashi zarur [6].

Nom tarjimasi jarayonida quyidagi muammolar ko‘p uchraydi:

Til strukturasi: Ingliz tilida sintaktik jihatdan qisqa, ammo ifodali nomlar ko‘p uchraydi (masalan, *To Kill a Mockingbird* — *Maysafurush qushni o‘ldirish*). Ushbu qisqalik va ifodalilik ko‘pincha so‘zlarning qisqa leksik birliklari orqali kuchli semantik ma‘no yukini bera olish qobiliyatiga bog‘liq. Bunday hollarda o‘zbek tiliga tarjima qilishda so‘zma-so‘z yondashuv yetarli bo‘lmasisi mumkin, chunki o‘zbek tili grammatik jihatdan ko‘proq so‘z birikmalariga va izohlashlarga tayanadi.

Ma‘no qatlamlari: Ingliz tilidagi nomlar ko‘p hollarda metaforik yoki ko‘plab ma‘no qatlamlariga ega bo‘ladi. Ushbu qatlamlar asarning estetik va intellektual mazmunini aks ettirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, *The Catcher in the Rye* — *Chig‘anoq dalasidagi qo‘riqchi* nomi o‘zida ko‘p ma‘nolarni mujassam etgan: yoshlarning noaniqliklari, o‘zlikni anglashga bo‘lgan intilish va hayotning murakkabligi. Ingliz tilida yashirin simvolik ma‘noga ega bo‘lgan ushbu nom o‘zbek tiliga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinganda ma‘no qatlamlarining bir qismi yo‘qolib qolishi ehtimoli mavjud. Shu sababli, bunday nomlarni tarjima

qilishda kontekstni saqlash uchun erkinroq yoki ijodiy yondashuv talab etiladi.

Madaniy faktorlar: Badiiy asar nomlari aksariyat hollarda muayyan madaniyatga oid elementlarni o‘z ichiga oladi. Bunday nomlar asarning lokal xususiyatlarini, o‘ziga xos madaniy kontekstini aks ettiradi va shu bilan birga asar o‘quvchisi uchun o‘ziga xos ramziy va majoziy mazmunni yaratadi. Masalan, *One Flew Over the Cuckoo’s Nest* asari ingliz madaniyatidagi majoziy ifodalarga asoslangan. Bu nom madaniy va lingvistik jihatdan murakkablikni o‘zida mujassam etadi, chunki “Cuckoo” so‘zi inglizcha madaniy kontekstda “aqlan notinchlik”ni anglatadi, bu esa asarning umumiy mazmuniga chuqr bog‘liqdir.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS). O‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida ushbu nomdagi ramziy ma‘noni saqlab qolish qiyin, chunki o‘zbek o‘quvchisi uchun bu madaniy asos tushunarsiz bo‘lishi mumkin. Tarjima jarayonida ekvivalent nom topish uchun ikki xil yondashuv qo‘llanilishi mumkin: birinchidan, madaniy moslashtirish, ya’ni majoziy ma‘noni o‘zbek o‘quvchisi uchun tushunarli shaklda qayta yaratish; ikkinchidan, qo‘srimcha tushuntirishlar orqali asl nomning ramziy ma‘nosini yetkazish. Misol tariqasida, *One Flew Over the Cuckoo’s Nest* nomi *Qarg‘a uyasi ustidan uchib o’tgan* tarzida tarjima qilinishi mumkin edi, lekin bu tarjima asl madaniy asos va ramziy ma‘noni to‘liq aks ettirmasligi ehtimoli yuqori. Shu sababli, madaniy tafovutlarni hisobga olgan holda tarjimon bunday asarlar uchun ijodiy va moslashuvchan yondashuvlarni qo‘llashi zarur. Tarjima jarayonida madaniy ekvivalentlarni topishning qiyinligi tarjimonlardan chuqr lingvistik bilim, madaniy tushuncha va ijodkorlikni talab qiladi.

Badiiy asar nomlarini tarjima qilishda quyidagi yondashuvlar qo‘llaniladi:

So‘zma-so‘z tarjima: Ingliz tilidagi asarning nomini to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zbek tiliga tarjima qilish. Misol: *War and Peace* — *Urush va Tinchlik*.

Adaptatsiya (Moslashuvchi): Madaniy o‘ziga xoslikni hisobga olgan holda tarjima qilish. Misol: *The Old Man and the Sea* — *Chol va Dengiz*.

Transkripsiya: Asar nomining tovushini o‘zbek tilida berish. Misol: *Romeo and Juliet* — *Romeo va Julietta*.

Erkin tarjima: Nomning umumiy mazmunini saqlab qolgan holda ijodiy tarjima. Misol: *Gone with the Wind* — *Shamolda qolgan hislarim*.

Quyidagi tahlilda inglizcha badiiy asarlarning o‘zbek tiliga tarjima variantlari o‘rganiladi. Har bir tarjimada qanday yondashuv ishlataliganiga, tarjimaning original nom ma‘nosini qanchalik aks ettirishiga e’tibor beramiz.

The Great Gatsby → *Buyuk Getsbi*.

Tahlil: Ushbu tarjima original nomning ma‘nosini to‘liq aks ettirgan. “Great” so‘zi “buyuk” deb tarjima qilinib, Gatsby ism-sharifi esa o‘zlashtirish usuli bilan berilgan. Tarjima aniq va soddadir, shu bilan birga asar ruhiga mos.

Animal Farm → *Molxona*.

Tahlil: “Animal Farm” aslida “Hayvonlar fermasi” degan ma‘noni bildiradi.

Tarjimada bu nom qisqartirilgan va “molxona” tarzida berilgan. Biroq bu variantning nozik jihatni shuki, “hayvon” tushunchasi kengroq bo‘lsa-da, “molxona” atamasi faqat mollarga oid ko‘rinish beradi va asarning mohiyatini to‘liq aks ettirmaydi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION). Ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi farqlar, jumladan til strukturasi, semantik nozikliklar va madaniy kontekstning murakkabligi badiiy asar nomlarini tarjima qilish jarayonida sezilarli qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Har bir nomni tarjima qilishda uning semantik qatlamlari, ramziy va majoziy mazmunlari saqlanib qolishi lozim. Shu bilan birga, asarning o‘zbek madaniyati va estetik didiga mos kelishini ta’minlash zarur. Nomlar tarjimasida nafaqat til, balki madaniy tafovutlarni hisobga olish tarjimonning asosiy vazifasidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge, 2018. – P. 25-37.
2. Nida E. Toward a Science of Translating. Leiden: Brill, 2003. – P. 76-89.
3. Jo‘rayev N. Tarjima Nazariyasi va Amaliyoti. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2016. – B. 45-58.
4. Bassnett S. Translation Studies. Routledge, 2014. – P. 102-119.
5. Abduazizov A. Badiiy Asarlarni Tarjima Qilishning Lingvistik Muammolar. Toshkent: Fan, 2012. – B. 150-167.
6. Qayumov A. Tarjima San’ati. Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi, 2008. – B. 123-137.